

ЖИВОТ У КОСТАЈНИЧКОЈ КРАЈИНИ ОКО 1728

Прегледајући нерегистроване и недатиране документе из прве половине XVIII века у Архиву САН у Сремским Карловцима, сабрала сам их десет у вези с „регуламентом“ од 15 априла 1728, за Костајничку крајину [ПМ б, 1728, бр. 20 (I—X)].

Од Ваничека знамо да се тај део Банске крајине, потискивањем Турака према Уни и преко ње, развио у четири капетаније: костајничку, глинску, дубичку и зринску. Од 1697 њој су припадали Срби досељени из Босне. Једина плата била им је земља коју су обрађивали, док је милиција хрватскога порекла примала плату у новцу. Док су се команданти према тим плаћеним граничарима држали донекле реда, неплаћене Србе су често, и што даље то горе, силили да служе њима лично, као да су им кметови, и произвољно су трговали њиховим земљишним поседом. Ваничек каже да се заменик бана гроф Иван Драшковић трудио да ту самовољу обузда и да је регуламент од 1728 плод таквог настојања; и Schwicker мисли да је тај регуламент унео нешто реда у Костајничку крајину. Али ако се гледа изближе, види се да је праведности ту било мало.

За Дунавску крајину био је већ 1727 издат регуламент. Ваничек нам даје његов текст, из којег се види да се ту радило више о дисциплиновању граничара него о старешинским злоупотребама. То је разумљиво, јер се у Банској крајини више истицао феудалски, бескрајно самовољни став према граничарима, нарочито према „shizmaticima“. Народ те Крајине неуморно се жалио на свестрано дрско привредно искоришћавање и гажење људског достојанства, које није зазирало ни од највећих свирепости. Исте године 1728 била је у Лици буна Срба изазвана насиљем туђинских официра.

Личности које гледамо као живе у оних десет докумената јесу, с једне стране, горопадни командант Костајничке крајине гроф Емерик Ердеди, његов исти такав секретар „војвода“ Шкерлец и заменик бана гроф Иван Драшковић, док сâм бан гроф Иван Палфи остаје у позадини, као без иницијативе; а са стране народа, један од двојице његових изасланика, каплар Јован Љубишић, који је безакоње осетио буквално на својој кожи. (Документи су ови: 1. молба Љубишићева Дворском ратном савету; 2. молба његова и друга му Радована Черновића бечком кардиналу Сигисмунду Колоњићу; 3. српски писан преглед о томе шта се негда тражило од крајишника, шта се тражи и шта су вољни радити; 4. претставка Драшковићу и „орсагу“; 5. и 6. претставке изасланика ДРС-у; 7. претставка Костајничке крајине Драшковићу и, кроза њ, ДРС-у; 8.

молба Карлу VI; 9. претставка ДРС-у и 10. претставка бану. Бр. 3 је писан ћирилицом, бр. 4 кајкавски и тадањим хрватским правописом, бр. 7 и 10 писани су латински, а остали немачки. Молба цару је савремени препис, остало су концепти. Писани су не само од разних руку већ и из разних глава. Српски концепт није управљен ником, писан је непосредно и без сувишних речи. Кајкавски и латински казују горке истине увијене у понизне узречице. У немачким документима, чак и у молби владару, кроз незграпну заплетеност тадањег канцеларискога стила, пробија нека храброст и крепка иронија.

Љубишић пише ДРС-у како је пре неколико година био одређен да прати Драшковића кад је путовао по тој Крајини да упозна њене тегобе и како му је причао да је Ердеди укинуо неке од најважнијих стража на граници, на Врановој Глави и Липовцу, па их је пренео на своје мајуре, где су му војници, уместо страже, морали чувати стоку и свакојаку живину, од говеда до пужева и корњача „које се скривају од пужева“, мусте краве и овце, вадити, мочити и трти конопљу; а ако би се која од оних животиња и животињица изгубила, морали би дати по две. Чак их је и собарица командантова терала да јој перу рубље. А на све то мотрили су Турци са друге обале и ругали им се. Ако последњи слуга или слушкиња хоће да путују, увек граничари морају да им дају своје коње за подвоз, па чак и самом команданту Ердедију, који је имао доста својих. Једном се тако спремио на пут Ердедијев секретар, те затражи коња из куће Љубишићеве. Јован је тад био на стражи, а брат му отпутовао, те коња узеше од неког Мијата Полимца. Иако је секретар дакле несметано отишао на пут, по његовом повратку Јован би позват у град, где су га двојица држала док су га друга двојица батинала, да умало није умро. Ни то секретару не би доста. Љубишић затражи заштиту у Драшковића, те овај писмено замоли Ердедија да Јована остави на миру. Али сад Ердеди посла стражу с бубњевима по њега, а кад га не нађоше код куће, одведоше му жену и децу и све укућане и усред бела дана опљачкаше кућу. Чељад пустише тек после другог Драшковићева писма, али од отетих ствари вратише само незнатан део. И још је Ердеди рекао пандурима да ће дати 20 дуката оном који Јована убије. Кад по други пут дођоше по њега, нађоше га код куће, али суседи не дадоше да га одведу, те сад њих 25 одвукоше у Костајницу и затворише. Пуштени су били тек кад се Ердедију свидело, а не што је Драшковић тако тражио. Љубишић моли ДРС да се такве злоупотребе укину и да му се врате све отете ствари.

Ердедијева рука била је веома дугачка: у претставци зринских крајишника (док. 7) тражи се, између осталог, да се престане са „хватањем и хапшењем“ изасланика који се налазе у Бечу.

И висока надлештва била су безобзирна спрам њих. У док. 5 жале се што их пет-шест пута шаљу из Беча у Пожун и натраг. Натезање због регуламента трајало је пет година. Кад су тражили да им се текст саопшти, рекло им се да је све што се тога тиче послато бану Палфију, који је тад био у Пожуну, а тамо дознаше

да су бан и његов заменик списе са својим мишљењем већ отпремили ДРС-у.

Није Љубишић једини који је тако испаштао зато што је тражио правде у више власти: у док. 8 говори се о неком ко је добио 300 батина по голом телу, при чему је Ердеди викао да се не боји ни Бога ни бана. Да не умре у тврђави, изнесоше га умотана у топлу овчију кожу.

Слабо је познато, и не само у широј публици, нешто што је већ Лопашин објавио у другој књизи својих *Споменика Хрватске крајине* (бр. 214 и 215) да се, ускоро после пропасти Зринских и Франкопана, предлагало да се Хрватска државноправно одвоји од Угарске и споји с Крајином, а бан да буде само цивилни старешина. Није чудно што до тога није дошло. Хрватски „Status et Ordines“ углавном су се слагали са својим мађарским друговима (од 10 банава XVIII в. девет је Мађара), а сва им је заједница с хрватским народом била у римском католицизму. Не би им било мило да се, без мађарског залеђа, оптерете мноштвом „shizmatika“ који су сваком приликом изјављивали да би се радије вратили у Турке или чак изгинули него да живе под власти световних и римокатоличких феудалаца.

За тридесетак година претворило се стање костајничких граничара у сушту противност оном што им се обећавало кад се желело да они опет населе и обраде давно опустеле крајеве и бране Европу од Турака. Земљишни посед, њихова једина плата, сад им је скупо продаван; јутро по 50, 60 па и 100 дуката, а од удовица и деце граничарске то се опет одузимало, тако да су често падали у просјачку беду, чега, вели народ, ни у Турака не би било. Команданту и поткоманданту било је по правилу додељено нешто шуме, а остали део имао би да буде крајишнички. Али командант је продавао крајишничку шуму, те Крајишници често нису имали чиме да покривају своје куће, а о жиробањи морали су команданту скупо плаћати да им „да простите свиње“ пусти у жир. За употребу воденица, које су, изузев тројице занатлија, граничари бесплатно градили, тражен је велики данак у житву, тако да би се од једне воденице бар двадесет људи могло обилно хранити. У јуну, јулу и августу кад су командант и вицекомандант крчмили, није смео граничар ни пријатеља да почаста својим вином. Командант је себи удесио засебна риболовишта, са својим особљем, и још је тражио да му други рибари дају половину од свог лова. Једном се у Костајницу доселило шест рибарских породица, али се ускоро уверише да им та брза вода не даје много. Он им то није веровао, па их је дао батинати и још их оглобио, те се разбегоше куд који. Оно мало примитивне трговине, лађом и на коњу, командант је спутавао којеквим таксама. А рада је од њих тражио толико да им је, како се жале Зрињани, једва остајао који дан да свршавају своје послове. У Зринској капетанији морали су чак Турцима обрађивати неке њиве и достављати им овршено жито. То је можда била накнада за то што су Турци допуштали командантима да који пут на њиховој страни лове. Банска страна је била сва обрађена, па ту није било дивљачи, а на турској је било ваљда обрнуто.

Ти су се терети помало развили из првобитних „дискретних“ добровољних дарова које би кнезови и други у извесним приликама доносили тој господи. Неки команданти ту слободну „дискрецију“ претворише у најгрубље морање. Гроф Ердеди — као и многи други његова сталежа — зацело се умео углађено понашати на двору итд., али према повереним му граничарима није га обуздавало никакво витештво ни џентлменство.

Тако кад је натерао граничаре да му саграде мајур, па се показало да је то на штету костајничке тврђаве, он сазва кнезове те их наговори, без знања народа, да тај мајур купе од њега. Они пристадоше. Али где, гроф стаде одвозити лађом сву добру гвожђарију и дрвенину, тако да остадоше голи зидови, и хтеде их присилити да за ту олупину плате исто онолико колико је било уговорено за потпуну зграду. Куварица командантова терала је граничаре да јој носе дрва и воде, па кад је било доста, да је проливају, и тражећи још, говорила је: „ти ждеро влашки мораш носити хтео не хтео“.

И догодило се оно чега су се изасланици бојали: да ће регуламент узаконити уништење оних слобода које су им биле зајемчене кад се желело да они пређу „под окриље ћесарског орла“ и да тог орла бране. Регуламент, у 26 тачака с неким додацима (адитаментима), није у целини написан у нашим документима, али се по репликама граничарским види какав је био. Крајина владару отворено изјављује да је никао из препреденог ума грофа Драшковића који је сав наклоњен грофу Емерику Ердедију (иако је тај, како видесмо, био прилично безобразан према њему!); а што је одобрен и опет се има приписати Драшковићу, јер је он умео бану да прикаже ствар као плод договора између команданта и Крајине, па он, бан, има само да пошаље регуламент ДРС-у на одобрење. А уствари Крајина ни о чем није имала ни појма. Ако регуламент остане овакав па буде важио још за децу и унучад њихову, они ће постати робље („vollkommen enslavirt“).

Дужности су крајишничке биле да бране границу, војујући о свом трошку, својим оружјем, на својим коњима, о свом хлебу, баруту и олову, о свом трошку икупљујући се из ропства и лечећи ране. А после се тражило да, на штету сигурности границе, на стражи остављају пушку која нема ни очију ни памети, а сами да чувају стоку итд. команданту и да му раде свакојаке женске послове. Регуламент тражи да сви набаве једнако оружје; то им је немогуће, јер су сиромашни. — Спремни су да се закуну на верност; али ако би који хтео да прода кућу и да се отсели у други који крај ћесаровине, нека му се не брани, јер је „наша Крајина пре-насељена“. А кад граничар умре, треба, по исплати евентуалних дугова, да остане његовој жени и деци све што је он купио и створио; ако остане мушка глава, замениће га. — Мостове ће граничари држати у исправном стању, али зато им се мора допустити да

свагда бесплатно прелазе преко њих, и пешке и на коњу и са стоком. Оправљаће и тврђаву и све остало као доселе, али нека се занатлије плаћају из ерара. Даваће пратњу за путовања команданта и поткоманданта, али подвоза ником, нити ће официрима превозити пртљага. Јер прописано им је да имају добре коње, а како да их одржавају ако их буду терали на све то?

Два посланца коњаника недељно, даваће да носе писма. Команданту и другим официрима на службеним путовањима по Костајничкој крајини даваће храну као и досад. Моле да се од њихових војвода, заставника, кнезова и судија за постављење не тражи „дискреција или такса“, јер они, неплаћени, не могу то дати. Ако се деоба кућне задруге изврши посредовањем суседа и других добрих људи, команданту ништа не дугују, него само ако се деоба изврши с његовим знањем; у том случају да он добије вола. Неће да ору за команданта, тобож као накнаду за употребу воденица. Командант је наследио воденицу од свога претходника, а поткомандант је за градњу своје добио 160 фор., дакле нема шта да им се накнађује. Сенокошу код Вранове Главе косиће команданту као и негда и лепо „сручивати“ сено, али о његову трошку. — За кућну потребу команданту ће једном годишње довозити вина из Јасеновца, колико стане на једну лађу, друго ништа. Не примају услов да командант и поткомандант имају у јуну, јулу и августу искључиво право крчмљења, него да и они и народ могу слободно точити целе године. Не разумеју зашто би плаћена „президијарна милиција“ куповала месо јевтиније него они. Ако чије живинче нанесе штету, нека се власник двапут опомене, а када се то понови и трећи пут, сме се убити из пушке, причем на једну четвртину има право командант. Спремни су да за три лова годишње дају команданту по 80 људи, али о његову трошку и тако да лов не траје више од 5 дана. Ако који од њих убије на пр. вепра, нека, по старом обичају, даде команданту један стражњи бут. За командантов риболов неће да дају људе, јер он има своја ловишта. Пристају на извесне умерене таксе на лађе с вином, медом, духаном и на восак који се на коњима преноси у Приморје. Жировине од крајишких шума неће да дају, а ако ко хоће да тера свиње у командантову шуму, нека се с њим нагоди. Од бедне трговине нека се не узимају „регалија“, јер ти трговци узимају на вересију робе од Турака, или је накупују за свега 6 фор.; капитала немају. У трговини се има с онима из других крајина поступати као с домаћима, јер иначе ће и они други њих више теретити. Кад је, три године раније, Карловачка крајина куповала од Костајничке жита, костајнички командант је за сваког натовареног коња узимао грош; а на то је командант карловачки, да покаже и он своју моћ, стао наметати своја регалија на ону робу коју су Костајничани извозили у Приморје. — Чудимо се, вели даље претставка, како г. Командант не види да је за њ брука што хоће да се намеће као неки митар, дижући малтарину од свакога грла

ситне стоке. Пре него што уведе такве новотарије, нека покаже колико њима даје плате, хране, муниције кад иду у рат. Преостаје само да им одере кожу. За путовања лађом свагда се плаћао само по један пасош, био на њој један човек или двојица или тројица. И најзад: избије ли ко кога до модрица, платиће команданту 1 фонтину; ако га избије до крви — 1 дукат. Претставка владару завршава се молбом да се регуламент укине, јер је сачињен без сарадње Крајине, и да се именује непристрасна комисија.

Жеље им се нису брзо испуниле. Тек доцније се у Војној крајини почео нешто више ценити тај народ, о којем је Хилдбургхаузен казао да је „дивљи а добра срца“, бунтовно огорчен кад му се задата реч крши, а веран и одан кад се држи.

Milica Bogdanović

AUS DEM LEBEN DER KOSTAJNIZER MILITÄRGRENZE UM 1728

Zusammenfassung

Während die dortige Miliz kroatischer Abkunft besoldet war, lebten die seit 1697 angesiedelten Serben nur von ihren Grundstücken. Ihre Offiziere waren damals fast nie Serben. Obwohl die Grenzer nur verpflichtet waren das Land zu verteidigen und, von allen Feudallasten frei, zu bebauen, wurden sie von höheren Kommandanten oft auf die erniedrigendste Art zu Privatdiensten gezwungen, was nicht nur ihre wirtschaftliche Lage verschlimmerte und ihren Stolz tief verletzte, besonders da sie von den Türken vom andern Ufer als „Schildkröten- und Schnekenhüter und Weiberhemdenwäscher“ verspottet wurden, sondern auch die Sicherheit der Grenze gefährdete. Ausserdem wurde mit den Grenzergrundstücken oft schamlosester Missbrauch getrieben. Die in vorliegender Arbeit benutzten Dokumente aus dem Archiv von Karlowitz zeigen, dass das Grenzervolk auch mit dem „Regulament“ von 1728, das diesem Unwesen steuern sollte, keineswegs zufrieden war.